

biblio.ugent.be

The UGent Institutional Repository is the electronic archiving and dissemination platform for all UGent research publications. Ghent University has implemented a mandate stipulating that all academic publications of UGent researchers should be deposited and archived in this repository. Except for items where current copyright restrictions apply, these papers are available in Open Access.

This item is the archived peer-reviewed author-version of:

Title: Two roads diverged in a yellow wood Welke weg slaan we in om de maatschappelijke valorisatie van onderzoek te stimuleren?

Author: Esther De Smet

In: Thema, 5, 36-39, 2013.

To refer to or to cite this work, please use the citation to the published version:

Esther De Smet (2013). Two roads diverged in a yellow wood. *Thema* 5 (20) 36-39.

Two roads diverged in a yellow wood

Welke weg slaan we in om de maatschappelijke valorisatie van onderzoek te stimuleren?

De (inter)nationale wereld der universiteiten gonst van beleidsinitiatieven met betrekking tot de wetenschappelijke voetafdruk op de maatschappij. Complexe evaluatiesystemen worden opgezet om impact in kaart te brengen en te meten. Buzzwords als Grand Challenges, Engagement en Stakeholders vliegen ons om de oren. Maar wat zijn de drijfveren achter dit discours? Hoe kunnen universiteiten met hun onderzoek meer dan ooit een sleutelfunctie vervullen in de maatschappij? En belangrijker, op welke manier laten we dit oprecht leven bij onze onderzoekers?

Een mens vraagt zich wel eens af: verdient een universiteit werkelijk haar bijnaam van ivoren toren waar wetenschappelijke kennis in dure kabinetten wordt opgesloten? Waar de happy few zich ongestoord kunnen verschansen in onderzoek dat enkel zij relevant vinden? Hebben universiteiten niet van bij hun ontstaan in de middeleeuwen steeds met beide voeten in de wereld gestaan en via hun drieledige opdracht mee vorm gegeven aan de maatschappij? Akkoord, het kon en kan altijd beter.

De relatie tussen de maatschappij en de universiteiten - en in het bijzonder het onderzoek dat daar wordt verricht - is het laatste decennium gestaag naar de top van de agenda gekropen. Men schermt met termen als *accountability*, relevantie, ondernemerschap en burgerparticipatie. Dit voor-wat-hoort-wat discours komt uiteraard niet uit de lucht gevallen. In een tijd van economische schaarste en andere globale uitdagingen, maar tegelijk ook een tijd van reusachtig democratisch, innovatief en technologisch potentieel, nemen de universiteiten dan ook hun rol op in het complexe kaartspel dat de wereld is. Of het nu is als Zwarte Piet wanneer men de competentiemismatch aanklaagt, als Troef wanneer men het kennispotentieel van een land beoordeelt, als Joker wanneer de centen worden verdeeld, of als Hartendame die kinderen uit alle bevolkingslagen moet warm maken voor wetenschap.

Het Vlaamse Beleidsplan voor Wetenschap en Innovatie windt er geen doekjes om: *Vanuit de gedachte dat innovatie de motor is voor economische en maatschappelijk vooruitgang, wordt in deze beleidsnota een totaalmodel voorgesteld waarmee de overheid sturend, ondersteunend en stimulerend bijdraagt tot de creatie van een innovatiecultuur die zowel aansluit bij de lange termijn kenniscreatie als bij de economische en maatschappelijke vraagstellingen. (...) In internationale en Europese context kan een verschuiving van een "top-down" benadering naar een op dialoog gerichte "Science in Society" worden opgemerkt. Burgers, social profit organisaties en middenveldspelers moeten geïnformeerd en gevormd worden, zodat ze bewuste keuzes kunnen maken en actieve participanten worden in innovatie.¹*

Het spreekt vanzelf dat universiteiten via hun onderwijs, onderzoek en dienstverlening een plicht hebben om bij te dragen tot de grote maatschappelijke vraagstukken of aan het creëren van een sterker maatschappelijke draagvlak voor wetenschap en innovatie. Zulke hoogdravende idealen moeten er zijn – daarvoor hebben we ook onze ministeries en denktanken – en een universiteit heeft tegenwoordig heel

veel verplichtingen en belanghebbenden. Dit is geen slechte zaak, al maakt dit het voeren van een beleid inzake onderzoek een bijzondere uitdaging waarbij via een spel van evenwichten de hoogste effectiviteit betracht wordt. Is het ook niet maar fair dat met zulke hoge concentraties aan kennispotentieel, unieke creativiteit en dynamiek de overheden hun hoop stellen in de universiteiten om deze wereld te verklaren en te verbeteren? Laat het duidelijk zijn dat we door het stimuleren van maatschappelijke valorisatie van onderzoek dichterbij komen bij het bereiken van deze grootse opdracht.

Aan de Universiteit Gent loopt momenteel een project inzake maatschappelijke valorisatie onder de auspiciën van het institutioneel strategisch plan. Via dit project wil de UGent een kader ontwikkelen om maatschappelijke valorisatie van onderzoek binnen haar muren te stimuleren, ondersteunen en waarderen. Dit kader zal niet enkel een visie maar ook een set van ondersteuningsmaatregelen bevatten.

Wat ik via deze bijdrage wil aantonen, is dat elke universiteit via kleinschalige maar gerichte ingrepen in haar onderzoeksbeleid en door de attitude en het gedrag van haar onderzoeksgemeenschap het verschil kan maken.

We staan dus met zijn tweeën aan het kruispunt. Welke weg slaat de overheid in; welke de universiteit? Gaan we met zijn allen voor het geëffend pad of kiezen we resoluut *“the road less travelled by”*?

What's in a name?

Alvorens dieper in te gaan op de wijze waarop we maatschappelijke valorisatie kunnen stimuleren, is het nuttig om uit te klaren wat maatschappelijke valorisatie precies is. Laten we vertrekken vanuit de volgende definitie van valorisatie in het algemeen: *“In de brede zin, betekent valorisatie dat wetenschappelijke kennis, buiten het wetenschappelijke veld, kan ingezet worden om naast de creatie van economische waarde (voor de producerende samenleving), ook maatschappelijke waarde (voor de samenhangende samenleving), culturele waarde (voor de lerende samenleving) of democratische waarde (voor de argumenterende samenleving) op te leveren.”*² Valorisatie is meer dan het ten gelde maken of het beschikbaar stellen van de resultaten van één bepaald onderzoeksproject. Het is de creatie van meerwaarde van de ruime (wetenschappelijke) kennis én expertise van een universiteit voor anderen dan de eigen vakgenoten of peers.

Valorisatie is dus intrinsiek ‘maatschappelijk’: de gecreëerde meerwaarde doet zich namelijk voor binnen en/of voor de maatschappij. In die zin is ook ‘economische’ valorisatie een onderdeel van ‘maatschappelijke’ valorisatie, even goed als dat onderwijs en ontwikkelingssamenwerking dit zijn.

Wat het voorwerp van dit betoog vormt, is de ‘bewust’ maatschappelijke valorisatie waarbij een vaak externe belanghebbende wordt aangesproken en/of waarbij een heel specifieke maatschappelijke doelstelling wordt nagestreefd, en dit vanuit alle wetenschappelijke disciplines.

Aard van het beestje

Maatschappelijke valorisatie kent verschillende verschijningsvormen. De bekendste hiervan is elke vorm van wetenschapscommunicatie en –popularisering, maar ook strategische samenwerkingen met maatschappelijke partners als culturele instellingen, patiëntenverenigingen, ngo’s en overheden,

participatie in denktanken en commissies van diverse belangengroepen, deelname in debatten, het geven van (gespecialiseerde) lezingen, bijdragen aan schoolboeken, uitwerken van nieuwe regelgeving, een heel spectrum aan dienstverlenende activiteiten zijn representatief. Het is meer dan het uitvoeren van uitgesproken maatschappelijk relevant onderzoek en het daarna gericht verspreiden van de opgebouwde kennis.

Het is ongetwijfeld zo dat onderzoekers vaker aan maatschappelijke valorisatie doen dan ze - en vaak ook wij - eigenlijk zelf beseffen. Of in elk geval er de erkenning voor krijgen. Het dient namelijk gezegd dat binnen de drie traditionele pijlers van de universiteit, dit aspect van niet-academische kennisuitwisseling en maatschappelijke participatie nog al te vaak het kleine broertje is van favoriete grote broer en uitblinker Onderzoek en de typisch 'die is toch vanzelfsprekend' middelste broer Onderwijs. Zo spitsen het gros van de financieringskanalen en de aanwervings- en bevorderingsmechanismen zich hoofdzakelijk toe op het 'pure' onderzoeks- en onderwijsproces waarbij de maatschappelijke dimensie een *nice-to-have* is.

Valorisatie en maatschappelijke impact verdienen hun plaats in academia. Het is fout toe te geven aan de vaak onderliggende vrees dat een focus op toepassing en samenwerking ten koste gaat van fundamenteel onderzoek. Er zijn tal van internationale wetenschappelijke instellingen die vooraanstaand onderzoek combineren met een spilfunctie in het netwerk van maatschappelijke organisaties en bedrijven. Het nastreven van een externe impact hoeft geen opoffering van academische vrijheid en wetenschappelijke integriteit te betekenen. Indien kwaliteit en meerwaarde bewaakt worden, de samenwerkingen zo veel mogelijk van onderuit komen, en er ook voldoende 'goesting' is, kan dit een benijdenswaardige dynamiek en betrokkenheid in het onderzoek en in haar relatie met de maatschappij creëren, zonder dat men het gevoel heeft *research on demand* te leveren.

De diversiteit en creativiteit van onderzoek zijn uiteraard een kostbaar goed. Bijgevolg moet telkens opnieuw de afweging worden gemaakt in welke mate een (beleids)actie al dan niet als verplichting kan worden opgelegd. Zo kan een maatregel voor de ene onderzoeksdiscipline of voor het ene onderzoeksproject als noodzakelijk worden ervaren, terwijl ze voor de andere irrelevant of onhaalbaar blijkt. Het stimuleren van maatschappelijke valorisatie is geen kwestie van 'het doel heiligt de middelen'.

Dira necessitas

Maar daarmee raken we een belangrijk punt aan – iets wat door velen als kernvoorwaarde voor het stimuleren van maatschappelijke valorisatie van onderzoek wordt beschouwd: geld.

Beleidsmakers grijpen met het oog op de remediëring van een bepaalde situatie al eens snel naar een specifiek financieringskanaal. Ook in Vlaanderen leeft het idee dat door de introductie van een Maatschappelijk Onderzoeksfonds (naast het Bijzonder Onderzoeksfonds en bij voorkeur als onderdeel van het huidige Industrieel Onderzoeksfonds dat reeds valorisatie-georiënteerd is) maatschappelijke valorisatie verankerd kan worden binnen de universiteiten.³

Zo'n oplossing is zelden gratuite. Zo kan men verwachten dat, zoals bij de andere grote fondsen als BOF en IOF - en dit geheel volgens Vlaamse traditie, een verdeelsleutel zal beslissen hoe deze nieuwe pot

geld uitgedeeld zal worden ⁴. Het risico bestaat dat dergelijk fonds in het zelfde bedje ziek is als het concept van maatschappelijke valorisatie zelf en door het leven gaat als het kleine broertje van de onderzoeksfinanciering vanwege de overheid. In het beste geval vindt het Maatschappelijk Onderzoeksfonds zijn vaste afnemers. In het slechtste geval zal een zeker watervaleffect plaatsvinden waarbij het als plan B wordt aangewend en projectvoorstellen via kunstgrepen worden vervormd om binnen de voorwaarden van dit fonds te passen. ⁵

Complementaire mogelijkheden schuilen evenzeer in de introductie van een element 'maatschappelijke impact' in de reeds bestaande financieringskanalen - niet als selectiecriteria maar als bewustwordingstool voor de onderzoeker en als teken van appreciatie vanwege de financierder. Het feit dat men van bij de aanvraag reflecteert over welke gebruikers baat kunnen hebben bij het onderzoeksproject, welke stakeholders ertoe kunnen bijdragen, welke inspanningen voor valorisatie geleverd kunnen worden, ... dit zou allemaal kunnen bijdragen aan de verandering van de mindset van vele onderzoekers en bijgevolg aan een cultuuromslag binnen de instelling. Ook een versterkte externe fondsenwerving en crowdfunding lijken hun merites te hebben omdat ze rechtstreekse verbindingen smeden met de maatschappij en haar burgers. Al loert ook in het bewandelen van dit pad het gevaar van een *box ticking exercise* om de hoek.

Afzonderlijke en aangepaste financieringskanalen bieden heel wat voordelen, in het bijzonder in het sturen van gedrag en het versnellen van een mentaliteitswijziging. Toch gaat dit artikel uit van de premisse dat het stimuleren van maatschappelijke valorisatie van onderzoek niet via één eenvoudige *passe-partout* te bereiken is maar via een doordachte puzzel aan initiatieven.

Metten is weten...maar zijn we niet iets vergeten?

Wie in Vlaanderen 'verdeelsleutel' zegt, vult haast automatisch aan met 'indicatoren'. Ook in het veld van *ex post* onderzoeksevaluatie en de *ex ante* beoordeling van projecten en individuele onderzoekers concurreert de kwantitatieve aanpak met de meer beschrijvende insteek zoals *peer review* en *zelfevaluatie*.

Echter, door haar uniciteit als proces en door haar verscheidenheid in de toepassing is maatschappelijke valorisatie haast niet te meten en vergelijken door eenvoudige tellingen, meer nog, de vergelijking van prestaties tussen verschillende situaties is in dit geval niet zinvol noch relevant. Zijn dit niet bij uitstek redenen om deze obsessie met strakke, kwantitatieve indices los te laten en resoluut te kiezen voor een pad omzoomd met descriptoren en evaluatie in context, wil men de ware maatschappelijke valorisatie een kans geven?

Een goede aanzet werd gegeven door de onderzoekers van de afdeling Science System Assessment van het Rathenau Instituut die het 4D-model ⁶ ontwikkelden dat expliciet rekening houdt met de diversiteit aan vormen en praktijken van valorisatie en met het procesmatige karakter van valorisatie. Het is een nieuwe aanpak die afwijkt van klassieke routines die voornamelijk kwantitatief en outputgericht zijn. Om vervolgens de maatschappelijke kwaliteit en impact van onderzoek te evalueren verwijzen zij in hun recente publicatie over kenniscoproductie ⁷ naar een 4-stapsmethode die het resultaat is van het

Nederlandse ERiC-project⁸ en waarbij dit nieuwe set van descriptoren aangewend wordt om *productieve interacties* te identificeren.

Een universiteit kan hierin haar verantwoordelijkheid opnemen door er enerzijds voor te kiezen dat de maatschappelijke kwaliteit van onderzoek een essentieel onderdeel vormt in haar evaluatieprocessen zonder hiervoor tot op het kwantitatieve bot te gaan, en door anderzijds in performante structuren te voorzien waar de kennis en ervaringen over maatschappelijke valorisatie onderdak vinden en de begeleiding naar kwaliteitsvolle resultaten centraal staat.

Schoonheid in variatie: het academische lappendeken

Niet enkel die veelheid aan verschijningsvormen van onderzoek én impact speelt ons parten, ook de specificiteit van elk onderzoeksveld en de grote rol die toeval (*serendipity*) en tijd (*impact gap*) spelen in het 'succes' en de impact van onderzoek zorgen ervoor dat het geen evidentie is om een sluitend beleidsinstrument uit te werken om impact te bewerkstelligen of stimuleren.

Ook wat de persoon van de academicus betreft, is het variatie troef. Zelfs al leent de betrokken onderzoeksniche zich dankbaar tot valorisatie, toch ligt het niet in ieders talenten om een actieve rol op te nemen in de maatschappij en maatschappelijke valorisatie na te streven. Dit moeten we uiteraard respecteren.

Toch moeten we trachten een genuanceerde visie uit te dragen in de overtuiging dat niettegenstaande de eigenheid van elke wetenschappelijke discipline en de individualiteit van elke onderzoeker op het niveau van conceptualisering de onderliggende processen van kenniscreatie, -diffusie en –transfer en het gebruik of de toepassing van deze kennis door derden gemeenschappelijk zijn.

De auteurs van het rapport *Motivatie voor Valorisatie* (2011) stellen: *“Financiële prikkels alleen zijn onvoldoende om het tij te keren. Wetenschappers zijn minder gedreven door geld, en meer door carrière en reputatie. Met de huidige prikkels ontstaat een natuurlijke selectie van wetenschappers die vooral gericht zijn op kennisontwikkeling, en minder op kennistoepassing.”*⁹

Zo kan een universiteit ervoor kiezen om in de carrièrepaden van haar academici in die mate diversifiëring toe te laten zodat men zich kan toeleggen op de *third mission* en ten volle voor valorisatie gaan. Het recent ingevoerde functioneel loopbaanmodel van de UGent waarbij persoonlijke doelstellingen worden vooropgezet belooft alvast veel goeds wat het bevorderingsbeleid betreft. Een dergelijke visie op meer gevarieerde carrières wordt dan ook best doorgetrokken in het aanwervingsbeleid.

Een andere interessante piste – al is het er één met grote structurele gevolgen voor een universiteit die deze weg zou inslaan – is de verschuiving van individu naar groep. Misschien is het te veel gevraagd dat individuele wetenschappers in zowel onderzoek als onderwijs als ontwikkeling en valorisatie moeten excelleren. In een team kan wellicht meer rendabel geïnvesteerd worden in deze specifieke en zeldzame combinatie van competenties. De (financiële) waardering wordt in dat geval op teamniveau gelegd, waardoor een valoriserende onderzoeker ook waardering krijgt voor succesvol (top)onderzoek binnen zijn team en andersom.

Een woord, een gebaar

Waardering en erkenning, en bijgevolg stimulans zitten vaak in de kleine dingen. Een universiteit die zich mede door middel van haar maatschappelijke rol profileert, vindt tal van manieren om medewerkers die zich met verve laten opvallen door hun stem in het publieke debat dat extra duwtje in de rug te geven. Zij zet performante structuren op ter ondersteuning van maatschappelijke valorisatie en investeert in kennisdeling en opleiding. Deze waarderingscultuur schenkt diegenen die het bochtige pad van de maatschappelijke valorisatie bewandelen het nodige vertrouwen in hun onderneming – en dit bij elke onderzoeksgeneratie en elke onderzoekdiscipline. Universiteiten moeten bovendien explicieter een beroep doen op de expertise van hun eigen mensen want ook dit is valorisatie.

Naast het (h)erkennen van de expertise en de opportuniteiten die de thuisbasis biedt, ligt de volgende stap in de identificatie van de vele types gebruikers of belanghebbenden buiten de muren van de organisatie. Dat betekent aan de ene kant dat een onderzoeker gericht naar buiten moet treden, contacten leggen en netwerken opzetten. Dergelijke activiteiten vragen een grote inzet van onderzoekers, een inzet die pas loont wanneer dit de kwaliteit van het onderzoek én de persoonlijke carrière ten goede komt. Aan de andere kant zal de drempel voor het benaderen van de universiteit verlaagd moeten worden door verdere, structurele investeringen in open access, toegankelijker publicaties en wetenschapscommunicatie. Initiatieven die het maatschappelijk engagement van studenten en personeel aanmoedigen of verschillende vormen van (inter)sectoriële mobiliteit stimuleren, vervolledigen de puzzel.

Meer dan ooit is het van belang dat de centrale en facultaire diensten bevoegd voor onderzoek, personeelsbeleid en communicatie samenwerken om op strategische en professionele wijze te komen tot een weldoordacht en krachtig reputatiemanagement. Het is cruciaal dat deze diensten het wetenschappelijk en maatschappelijk potentieel van hun eigen organisatie door en door kennen. Zo kan bijvoorbeeld geopteerd worden voor een centrale ondersteuningshub die als switchbord functioneert om onderzoekers die minder onderlegd zijn in valorisatie in contact te brengen met hun meer ervaren collega's of die kan optreden als adviseur inzake financiële kanalen, projectindiening en juridische expertise kan optreden.

Conclusie

We staan in Vlaanderen aan de tweekop en hebben de luxe dat we nog kunnen kiezen. Gaan we voor het grofkorrelige pad dat de overheid met een uniform liniaal uittekende, wars van lokale diversiteit in flora en fauna? Nemen we de meanderende weg met bruggetjes en rustplaatsen, met aftakkingen die verder weg leiden of doodlopen – en die de reiziger dwingen zich aan te passen en al gaande te leren? Of vinden beide routes zich in de herberg van erkenning en waardering, waar onderzoekers zowel in landelijke verdeelsleutels als in het carrièrebeleid van hun werkgever de nodige aanmoediging ontvangen voor hun maatschappelijke rol?

De laatste maanden beweegt er weer heel wat in de wetenschappelijke wereld. Niet enkel de maatschappij stelt kritische vragen bij de rol en toegevoegde waarde van universiteiten, ook de onderzoeksgemeenschap zelf zet een pas naar achteren en overschouwt de entiteit die ze geworden is.

In deze turbulentie moet ook maatschappelijke valorisatie een plek krijgen. Aan ons de keuze hoe we dit aanpakken.

Esther De Smet
Beleidsmedewerker onderzoek Universiteit Gent
Sint-Pietersnieuwstraat 25
9000 Gent
Esther.DeSmet@UGent.be

Noten

1. Wetenschappelijk onderzoek en innovatie. Beleidsnota 2009-2013. Ingrid Lieten
2. van Drooge L., Vandeberg R. et al. (2011). *Waardevol: indicatoren voor valorisatie*. Rathenau Instituut. Verder stelt Leonie van Drooge dat – voor zover bekend - het woord ‘valorisatie’ uit België komt. Buiten Nederland en België is het begrip valorisatie nauwelijks in gebruik om te verwijzen naar processen van kennistransfer.
3. Momenteel worden competitieve onderzoeksaanvragen grosso modo beoordeeld op hun wetenschappelijke merites (type FWO, BOF) of op basis van hun economisch valorisatiepotentieel (type IWT, IOF). Zo heeft het IOF als doel de opbouw van een portefeuille aan toepassingsgerichte kennis en technologie te ondersteunen en de valorisatie ervan via transfer naar het bedrijfsleven, de overheid en/of de non-profitsector of door het oprichten van nieuwe bedrijven. Binnen het IWT is in beperkte mate ruimte gecreëerd om onderzoek met maatschappelijk valorisatiepotentieel financieel te steunen (cf. SBO-criteria, strategische onderzoeksbeurzen). Welke de uiteindelijke verschijningsvorm en/of concrete voorwaarden (bijv. type partners) van dit nieuwe ‘IMOF’ zouden zijn, is op dit ogenblik nog niet duidelijk.
4. De parameters binnen de Vlaamse financieringssleutels meten momenteel wetenschappelijke impact (BOF-sleutel), of een combinatie van wetenschappelijke en economische impact (IOF-sleutel).
5. In dit licht biedt de recente *Impactanalyse van het maatschappelijk luik van het SBO-programma* (mei 2013) vanwege het IWT interessante stof tot nadenken.
6. van Drooge L., Vandeberg R. et al. (2011). *Waardevol: indicatoren voor valorisatie*. Rathenau Instituut.
7. Boon, W. en Horlings, E (eds.) (2013), *Kennisproductie voor de grote maatschappelijke vraagstukken*. Rathenau Instituut.
8. ERIC (Evaluating Research in Context) was een samenwerkingsverband van HBO-raad, KNAW, NWO, VSNU en het Rathenau Instituut, dat liep van 2006-2011.

9. van Praag M., Selker C., Tang P., et al. (2011). *Motivatie voor valorisatie: carrières in de wetenschap*. Entrepreneurship Update – Amsterdam Center for Entrepreneurship.

Literatuur

European Science Foundation (2012), *Science in Society: a Challenging Frontier for Science Policy*.

Gijselinckx, C. en Steenssens, K. (eds.) (2011). *Naar waarde geschat: valorisatie van onderzoek in de humane en sociale wetenschappen*. Studiereeks 22 – Vlaamse Raad voor Wetenschap en Innovatie.

LSE Public Policy Group (2012). *Handbook on Maximizing the Impacts of Your Research: a handbook for social scientists*. Consultation Draft 3.